

СКЛАДНОПІДРЯДНЕ РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМ ДОДАТКОВИМ У ЯПОНСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядається й аналізується поняття граматичної категорії підрядних додаткових речень в українській, російській, японській та англійській мовах. На основі порівняння теоретичних праць із граматики цих мов робиться висновок щодо доцільності виділення такої категорії в японській мові, а також пропонується альтернативна класифікація.

Японські складнопідрядні речення доволі багаті різноманітністю зв'язків своїх частин. Іноземні граматисти у своїх трактовках таких речень зазвичай намагаються співвіднести різні види цих зв'язків із категоріями, наявними у власній мові. Такий підхід, звичайно, має на меті простіше засвоєння даних конструкцій та їхніх функцій тими, хто опановує японську як іноземну мову. Проте наскільки співвідносними дійсно є японські підрядні речення із підрядними українськими, російськими або англійськими?

Це питання є актуальним з огляду на те, що ми звикли сприймати японську граматику ніби в "перекладі" на близькі нам реалії, проте щоб дійсно зрозуміти, чим є те чи інше явище, необхідно знати, як воно сприймається самими носіями мови та як воно трактується японськими дослідниками. З'ясувавши даний момент, ми зможемо порівняти підходи різних граматик, побачити відмінне й спільне і, таким чином, краще проникнути в суть явища. До того ж, порівняльний аналіз синтаксичних особливостей може стати підвалиною для подальшого складання порівняльної типології граматик двох (або більше, якщо залучити дані англійської та російської) аналізованих мов. Таким є значення даної роботи у ближчій і дальшій перспективі.

Оскільки відомо, що загальна система складається із деталей, пов'язаних між собою, дана робота визначає своїм об'єктом дослідження додаткові підрядні частини японських складнопідрядних речень. Предметом розгляду є такі питання, як: поняття додаткових підрядних частин (речень) в українській мові, а також співвідношення цього поняття з аналогічними чи подібними категоріями російської та англійської мов, адже, крім власне японської, саме через ці мови ми зазвичай черпаємо відомості з японської граматики; місце додаткових речень у різних граматичних класифікаціях; власне японські граматичні класифікації складнопідрядних речень; нарешті, співвідношення чи неспіввідношення українських, російських, японських та англійських понять додаткового підрядного речення.

Новизна роботи також полягає в тому, що висувається авторська пропозиція класифікації додаткових і близьких до них підрядних речень, і, таким чином, дане дослідження робить свій внесок у вироблення власне україномовної класифікації граматичних понять японської мови.

Класифікації підрядних речень в українській мові

Щоб зрозуміти, як категорія підрядних додаткових речень представлена в японській мові, потрібно спочатку визначитися з тим, що розуміється під цією категорією в українському мовознавстві, і наскільки це співпадає з японськими класифікаціями і чи співпадає взагалі.

Отже, розглянемо спершу українську систему поділу складнопідрядних речень (СПР). В українському мовознавстві загальноприйнятими є дві класифікації підрядних речень: логіко-граматична і структурно-семантична.

За логіко-граматичною класифікацією беруть до уваги те, на яке питання відповідає підрядне речення і який член речення воно замінює або уточнює. Напри-

клад, якщо підрядне речення відповідає на питання "хто? що?", то воно замінює або уточнює підмет і його називають підметовим, а якщо на питання непрямих відмінків, на кшталт "кого? чого?" – то воно виступає додатком і його вважають додатковим тощо. Отже, в цій класифікації назви підрядних речень співпадають із назвами відповідних членів речення – підметові, присудкові, додаткові, означальні, обставинні (способу дії, міри й ступеня, місця, часу, умови, допустові, причини, мети, наслідкові), а також супровідні (єдині, що не відповідають певному членові речення, а швидше вставним словам і конструкціям).

Відомий український мовознавець І. Ющук у своєму підручнику "Українська мова" наводить зокрема такий приклад **підметового речення**: "Хто не повстає, нехай повстане (...)" [9, с.576]. Тут "хто не повстає" є підрядним реченням, яке виконує функцію підмета в головному реченні, сполучаючись із присудком "нехай повстане", і відповідає на питання "хто нехай повстане?". Таким чином, це складнопідрядне речення містить у собі підрядне підметове.

Проте існують інші різновиди підметових речень: такі, які не замінюють підмет, а лише виступають поясненням до вже існуючого підмета, який у таких випадках виражений вказівним або означальним займенником. Наприклад: "Найбагатший *той*, хто володіє рідною мовою" (В. Голобородько) [9, с.579]. Тут "той" – вказівний займенник, який виступає підметом головної частини, а підрядна частина є ніби розширенням, ширшим розкриттям цього підмета.

Також серед підметових І. Ющук виділяє й такі, які поєднуються з дієсловами, що позначають дію, безвідносно до діяча, виступаючи при них у ролі підмета (за іншими класифікаціями такі дієслова формують безособові речення, і тому підрядні частини при них не можна назвати підметовими [8, с.265-266]), наприклад: "Серед великої тиші чулось тільки, як шелестіли листочки" (М. Коцюбинський); "Буває, що й новий птах старої пісні заспіває" тощо [9, с.580-581].

Щодо **додаткового речення**, прикладом може бути: "Почути б, як пахне земля" (В. Сосюра) [9, с.576]. Тут підрядне речення "як пахне земля" відповідає на питання знахідного відмінка – "почути б що?" – і, отже, виконує функцію додатка стосовно присудка "почути". Таким чином, маємо додаткове підрядне речення. Як і у випадку з підметовими, існує й інший вид додаткових речень – ті, які пояснюють вже наявний додаток, ніби розширюючи його зміст. Наприклад: "З великими труднощами встановили чергу для *тих*, хто бажав висловитися" (О. Донченко) [9, с.583].

Другою поширеною класифікацією підрядних речень є **структурно-семантична**, за якою враховують, що саме пояснює підрядне речення – одне слово чи все головне речення, у яких змістових відношеннях перебувають головна й підрядна частини, а також яку функцію виконує підрядне речення стосовно того слова у голо-

вній частині, яке воно пояснює, або ж стосовно усієї головної частини.

За цією класифікацією зазвичай виділяють такі підрядні речення як: з'ясувальні (відповідають на питання непрямих відмінків і з'ясовують, пояснюють, про що говориться в головній частині), означальні (серед них окремо виділяють також займенниково-означальні, тобто ті, які вводяться в речення за допомогою займенника, який стоїть у головній частині) й обставинні (серед яких так само виділяють підрядні часу, місця, міри або ступеня, способу дії, допустові, супровідні тощо) [9, с.577; 8, с.311]. Таким чином, як ми бачимо, дана класифікація взагалі не припускає існування підрядних речень, які можуть виступати підметом до головної частини або частиною її присудка, а відносить їх до інших груп, таких як з'ясувальні чи займенниково-означальні.

Саме тут ми підходимо до суттєвої проблеми в розгляді нашої теми, адже по суті те, що розглядається у другій з названих класифікацій як з'ясувальні й займенниково-означальні підрядні речення, містить у собі підметові, присудкові й додаткові речення першої класифікації, але співвідношення між цими групами не є прямими й чіткими.

Більше того, різні підручники й посібники, які і різні дослідники української мови, висувають на передній план різні класифікації, тож людина, яка належить до однієї школи в мовознавчій науці чи яка отримала освіту через прихильника однієї з них, може не тільки не знати, як співвіднести категорії однієї з категоріями іншої, але й взагалі ніколи не чути про інший варіант.

Так, І. Ющук бере за основу логіко-граматичну класифікацію, яку вважає більш повною й різносторонньою [9, с.578]. Проте інший, не менш відомий мовознавець, автор і редактор підручників з української мови О. Пономарів бере за основу розгляду лише структурно-семантичний принцип, і в підручнику за його редакцією "Сучасна українська мова" взагалі не згадується про логіко-граматичний. Думку О. Пономарева, наскільки нам відомо, розділяють у багатьох, якщо не в більшості, київських школах.

За визначенням згаданого підручника, складнопідрядним реченням із **підрядним з'ясувальним** є така синтаксична конструкція, в якій головна частина характеризується змістовою та структурною неповнотою, а підрядна, з'ясовуючи конкретно зміст повідомлюваного, заповнює її [8, с.313]. Наприклад, речення: "І не збагну ніколи, як *вмістилось* моє життя в *маленькім* слові *хліб*" (Д. Павличко) [8, с.314]. Тут головна частина є змістовно неповною – "не збагну ніколи чого?" – і підрядна частина виступає з'ясуванням, поясненням як до предиката, так і до всього речення. Як ми можемо помітити, це речення можна також потрактувати з позицій логіко-граматичної класифікації як підрядне додаткове, адже підрядна частина виступає в ролі додатка до присудка "не збагну".

Займенниково-означальні речення (або, за О. Пономаревим – "призайменниково-означальні") – це ті, що наповнюють реальним змістом займенник головного речення, який є опорним словом, називають його ознаки та є обов'язковою складовою частиною складнопідрядного речення. Наприклад: "Я той, *що греблі рває*" (П. Воронько) [8, 321-322]. Тут займенник, що стоїть у головному реченні, є його присудком, а підрядна частина є необхідним доповненням присудка, хоча й називається "означальною". Проте означальна вона швидше саме по відношенню до вказівного займенника "той", а не до слова "той" у ролі присудка.

Примітно, що це саме речення І. Ющук наводить у своїй книзі як приклад підрядного *присудкового* речення (яке за його версією є частиною складного іменного присудка "той, що греблі рває") [9, с.585]. Отже, як бачимо, те, що за однією класифікацією є займенниково-означальним, може бути присудковим або підметовим за іншою. Проте зосередимося все ж на підрядних додаткових та їхніх аналогах за іншою класифікацією, а також на тому, як можна їх вирізнити з інших.

Щоб спростити подальший аналіз, потрібно чітко усвідомити спільне й відмінне між додатковими, підметовими, займенниково-означальними та з'ясувальними реченнями в українській мові. Варто зазначити, що це допоможе і при розгляді російськомовної літератури, яка також однаково послуговується обома класифікаціями, а тобто виокремлює, з одного боку, "*придаточное дополнительное*" і "*придаточное подлежащее*", а з іншого – "*придаточное изъяснительное*" і "*местоименно-определятельное*".

Отже, щоб розрізнити для себе дані категорії, слід пам'ятати, що, по-перше, до *з'ясувальних* відносять *підметові й додаткові* підрядні речення, крім тих, що пояснюють вказівне слово (займенник) у головному; *підрядні додаткові й підметові*, які пояснюють вказівні слова "той, весь, всякий, кожний" тощо, співвідносяться із *займенниково-означальними*, як наприклад у реченні "Перемагає не той, у кого меч гостріший, а той, хто дужче вірить у перемогу" (В. Шевчук) [9, с.583]. Воно підметове за однією версією й займенниково-означальне – за іншою. Отже, при розгляді підрядних додаткових речень ми маємо принаймні в українських та російських граматиках звертати увагу на з'ясувальні й займенниково-означальні речення, і навпаки.

По-друге, варто знати основну *різницю* між *підметовими й додатковими*, а саме: *підметове* речення відповідає лише на питання називного відмінка і або є підметом головної частини, перебуваючи в предикативному зв'язку із її присудком, або виступає поясненням, розширенням уже наявного підмета-займенника.

Додаткове речення відповідає на питання непрямих відмінків і виступає в ролі додатка, який пояснює присудок головного речення, при тому, що в головному реченні наявний власний підмет, або ж він легко відновлюється чи взагалі не є потрібним (якщо головне речення односкладне, наприклад: "Розповідають, що він знає чари"). Також додаткове може, як і підметове, пояснювати або поширювати значення займенника, який стоїть у головній частині, проте займенник, який поширюється додатковим реченням, завжди стоїть у непрямому відмінку й виконує функцію додатка.

Отже, як стає зрозумілим, обидві класифікації мають право на існування, проте розбіжності в них іноді здатні ускладнити існування досліднику, тим більше коли перед ним стоїть завдання порівняти одну з даних категорій з категорією іншої мови. Проте якщо дотримуватися вищенаведених міркувань, таке завдання видається цілком здійсненним.

Трактування японських підрядних додаткових у російських граматиках

Як уже зазначалося раніше, дослідникові іншомовної граматики доводиться опрацьовувати не тільки чи не стільки праці рідною мовою та мовою вивчення, але й проміжними мовами, носії яких уже зробили вагомий внесок у вивчення тієї чи іншої проблеми. Отже, важливим є знання не тільки іншомовних граматичних термінів, але й власне того, що за ними стоїть і наскільки явище "проміжної" мови співпадає як з явищами рідної, так і явищами мови, що вивчається. У даному випадку, варто

знати, як явища української граматики співвідносяться з явищами російської й навіть англійської граматики (як найбільш доступних зазвичай українцеві до опрацювання), а також – як ці останні трактують граматику японську. Оскільки праці з граматичної теорії японської мови українською тільки починають з'являтися, звернімо увагу на давно популярні російськомовні граматики.

У класифікаціях російської мови, як уже згадувалося, немає особливих відмінностей від української, принаймні в питанні складнопідрядних речень. Тут так само існують два поширені принципи поділу, за одним із яких виділяють зокрема "придаточные подлежащие" (підметові) й "придаточные дополнительные" (додаткові), а за іншим – "придаточные изъяснительные" (з'ясувальні) та "придаточные местоименно-определятельные" (займенниково-означальні). Співвідношення між ними абсолютно відповідає такому ж в українській мові [1].

Отже, якщо розглянути власне різні російські граматики, ми переконаємося, що вони описують одні й ті ж речення японської мови і як підрядні додаткові, і як з'ясувальні.

Так, наприклад, М. Судо в "Граматиці для початківців" проводить хоч і доволі спрощену класифікацію складнопідрядних речень японської мови ("Розрізняють підрядні речення з'ясувальні, часу, причини, мети, умовні та інші" [7, с.118]), але все ж виділяє і описує саме категорію "з'ясувальних" речень. Проте приклади ілюструють тільки один з можливих варіантів додаткового речення, а саме такого, що утворюється за допомогою сполучника "と" для передачі мислення або мовлення, наприклад: 田中さんは「明日行 きましょう。」と言いました (Пан Танака сказав, що завтра поїде) [7, с.119]. Тут підрядною частиною є та, яка передає пряме мовлення і доповнює своїм змістом незавершене головне речення "Пан Танака сказав" (що?).

Проте тут же М. Судо розглядає серед з'ясувальних і речення, де присутня форма побажання чи наміру - おう/ようと思う, наприклад: 私はこの本を読もうと思います [7, с.119]. Це речення він перекладає як "Думаю, що буду читати цю книгу". Проте, на нашу думку, це швидше передає зміст "Думаю почитати цю книгу", і, як ми побачимо, в основному дослідники не виділяють це як різновид складного речення, а лише як особливу форму дієслова.

Тут ж саму синтаксичну конструкцію на передачу непрямої чи прямої мовлення Є. Стругова та Н. Шефтелевич у своєму підручнику з японської мови для початківців подають як "підрядне для передачі прямої чи непрямої мови, змісту думки або знань" [6, с.22]. この答えは正しいと思いますか (Ви думаєте, це правильна відповідь?) [6, с.27].

Вищезгадану форму -おう/ようと思う вони виділяють саме як стійку форму дієслова, а не спосіб формування складних речень [6, с.43].

Слід віднести до того ж типу "підрядних для передачі прямої чи непрямої мови, змісту думки або знань" і наведену далі в підручнику конструкцію для передачі наказу в непрямій мові, наприклад: 会ったら、来週までにCDを持って来るように言ってくれませんか(Якщо зустрінетеся [з нею], передайте їй, будь ласка, щоб принесла CD-диск до наступного тижня) [6, с.175].

На цьому, проте, чи на схожих прикладах пояснення даного підрозділу граматики зазвичай вичерпується в подібних підручниках. Набагато більше уваги приділяється підрядним умови, часу й причини.

М. Конрад у своєму "Короткому нарисі граматики сучасної японської розмовної мови" 1934 року пише, що

підрядні речення бувають "означальні, умовні й допустові", проте трохи нижче виділяє й "підрядні додаткові" ("придаточные дополнительные"), що управляються дієсловами "говорити" й "думати": 言う、申す、思う、考える і т.д. Їхньою ознакою є "суфікс "то", який ставиться після присудка підрядної частини". Наприклад: 明日はいい天気になるだろうと思います (Я думаю, що завтра буде гарна погода); 中村さんは明日来ないと 言いました (Накамура сказав, що завтра не прийде) [4]. На цьому, проте, його класифікація завершується.

Що ж до власне граматичних посібників, тут слід окремо виділити книгу Б. Лаврентьєва "Практична граматики японської мови", в якій він розробив дуже детальну класифікацію підрядних речень, поєднавши в ній термінологію логіко-граматичної та структурно-семантичної класифікацій. Так, він виділяє серед підрядних речень: підметові (предложения с придаточным – подлежащим), присудкові (с придаточным – сказуемым), додаткові (дополнительные) з часткою "ка", додатково-з'ясувальні (дополнительно-изъяснительные) зі сполучником "то", часові, умовно-часові, умовні, допустові тощо. Отже, розглянемо, що дослідник відносить до груп "додаткові" та "з'ясувальні-додаткові".

Додаткові підрядні речення, за Б. Лаврентьєвим, утворюються за допомогою субстантиваторів "кото" або "но", або ж за допомогою питальної частки "ка". Присудок головної частини зазвичай має значення передачі або сприйняття інформації, оцінки або аналізу, наприклад: 私は彼女がバイオリンを弾くことを聞いた (Я почув, що вона грає на скрипці) або ж 私は彼女がバイオリンを弾くのを見た (Я почув, як вона грає на скрипці). Дослідник стверджує, що між субстантиваторами "кото" й "но" є певна різниця [5, с.283], яку й ілюструють ці приклади, проте про значення субстантиваторів варто написати окреме дослідження, ми ж просто візьмемо цей момент до уваги.

Щодо питальної частки "ка", вона вживається, наприклад, так: 誰が来るかは分からないが、どんな人が来るかは大体分かる (Хто саме прийде, не знаю, проте які люди прийдуть, загалом уявляю) [5, с.281]. Або: いつするかに問題がある(Питання в тому, коли це зробити) [там само].

Щодо вживання частки "ка", то тут дослідник виділяє також випадки, коли за допомогою неї в одному складному реченні поєднуються однорідні підрядні додаткові частини, наприклад: それがどのような形で、どの方向に向うものであるか、そしていかなる貿易拡大の可能性を有しているか、そして何が出来るかを次に考えてみたいと思います(Я хотів би далі розглянути питання про те, в якій формі і в якому напрямку це буде відбуватися, які в цьому криються можливості розширення торгівлі, і що ми можемо зробити) [5, с.282].

Також він розглядає випадки, за яких після частки "ка" вживається або не вживається відмінковий показник "о" або тематичний показник "ва". Якщо ніяких подібних часток не вживається, підрядна частина може бути як тематичною, так і рематичною. Якщо вживається "о" – тільки рематичною. Нариклад, у реченні: 西山たちがどんな話をしたか知りません (Про що розмовляли Нішіяма та його друзі, я не знаю) – підрядна частина є тематичною. Тут після "ка" можна було б ужити часткуは, тоді підрядна частина набула б додаткового протиставного змісту ("А про що говорили Нішіяма з друзями, я не знаю"). З іншого боку, в реченні типу: どこへ行って、何をして、それから、その二人がど

んな話をしたか、覚えているだけ、話してごらん (Спробуй згадати, наскільки пам'ятаєш, куди ви ходили, що робили і, потім, про що говорили ті двоє) – підрядна частина є рематичною, тут після "ка" можна поставити частку-відмінковий показникを, проте не можна вжити "ва" [там само].

Після підрядних додаткових із "ка" можуть стояти також різноманітні підсилювальні частки, наприклад: どう読むかさえ分からない (Не знаю навіть, як прочита-ти) або: 誰がするかわけが分からない (Не знаю лише, хто це зробить).

Аналогічними до додаткових із "ка" дослідник називає і додаткові з かどうか та するかしないか, наприклад: 行くかどうか分からない (Не знаю, піду чи ні); 禁煙するかしないかは、もう一杯吸いながら改めて検討することにしよう (Вирішено, я запалю ще одну цигарку і в цей час подумаю, кидати палити чи ні) [5, с.283].

В інший підтип дослідник виділяє уже знайомі нам підрядні зі сполучником "то", які він називає "з'ясуваль-но-додатковими", або ж "додатково-з'ясувальними". Такі підрядні керуються дієсловами говоріння (言う、述べる、話す), думання (思う、考える、予想する、疑う), закріплення й передачі інформації (書く、記録する、伝える、報道する тощо), реакції на сприйняте (ためらう、感じる тощо). Сполучник "то" може навіть сам по собі бути натяком на не присутнє дієслово, наприклад: 一杯付き合わないかとさかづきを差し出した (Він простягнув келих, [ніби хотів сказати,] чи не приєд-наєшся й ти?) [5, с.284].

Підрядні додатково-з'ясувальні, в яких головна частина передає почуття або ставлення, можуть оформлюватися й за допомогою といって, наприклад: 成功したといって喜んでいて (Він радів, що досяг успіху / Радів своєму успіху).

Б. Лаврентьев відмічає, що не завжди слова в квадратних дужках виражають пряму мову, і навпаки: відсутність дужок не означає відсутність прямої мови. Її наявність зазвичай можна встановити лише за закінченнями підрядної частини [5, с.285].

Існують з'ясувальні-додаткові речення, які поєднують у своєму складі "то" із субстантиватором "кото" або "но". Тоді різниця між реченням із субстантиватором і без нього полягає в тому, що наявність "кото" або "но" вказує на реальність факту, що відбувся, а відсутність вказує, що це може бути лише думка або враження, а не факт. Наприклад: 彼は自分が間違っていたことを後悔している (Він жалкує, що був неправий) і 彼は自分が間違っていたと後悔している (Він жалкує, вважаючи, що був неправий) [5, с.286].

Отже, як бачимо, різні російські дослідники послугуються поняттями російської граматики для пояснення японських граматичних явищ, і цей метод більшою чи меншою мірою виправдовує себе.

Щодо загальнодоступних українських підручників, тут нам вдалося лише віднайти певні аспекти додаткових речень у підручнику "Японська в темах" Орести Забуранної та Йоко Тойофуку, де зокрема розбираються приклади речень з підрядними частинами на のか і かどうか, і де вони цілком закономірно за принципами української граматики віднесені до підрядних з'ясувальних. Наприклад: 散歩をしていると、自分が日本にいないのか、ヨーロッパにいないのか、中国にいないのかわからなくなってしまう (Прогулюючись [Його вулицями], можна зовсім розгубитися, чи ти в Японії, чи в Європі, чи в Китаї) [3, с.32-33]. ウクライナは日本へ何らかの製品を

輸出しているかどうか知りません (Я не знаю, чи Україна експортує якісь товари в Японію) [3, с.113-114].

Таким чином, пояснення японської граматики через рідну є найпоширенішим методом, проте він досі не надто розвинений чи систематизований, за винятком граматики Б. Лаврентьева.

Різновиди складнопідрядного речення за японськими граmaticами

Щоб зрозуміти, наскільки правильно ми трактуємо і взагалі теоретично спроможні потрактувати японську граматику через власну або за допомогою інших засобів, потрібно з'ясувати, як її трактують самі японці. Отже, в цьому розділі ми розглянемо власне японські класифікації складнопідрядних речень. При розгляді також не варто забувати про те, що на японське мовознавство доволі значний вплив здійснило й продовжує здійснювати американське (і взагалі англомовне) мовознавство, тому, можливо, деякі категорії або методи класифікації були запозичені звідти [15, с.3].

Отже, з основ японської граматики нам відомо те, що речення взагалі – 文 – поділяється на просте – 単文 – і складне – 複文. Складне речення зазвичай поділяється на складносурядне (重文), яке складається з рівноправних частин, що мають назву 並列節 ("паралельні речення/частини"), і складнопідрядне, яке має різні назви залежно від підрядної частини й складається з головної частини – 主節 (яка пояснюється, відповідно, як 主たる節 – "головна частина", або ж головне речення) і підрядної частини – 従属節 (従属している節 – "частина, що залежить", або "підпорядковується"). Саме слово 節 є цікавим, бо означає швидше не "речення", а щось ближче до англійського поняття clause – значущий відтинок, предикативний центр із залежними словами [14, с.87; 16, с.27; 17, с.154, 239].

Що ж до класифікації підрядних частин, вони у різних дослідників співпадають тією чи іншою мірою. Так, наприклад, посібник 「よくわかる文法」 авторства Фуджівара Масанорі, виділяє такі підрядні речення як: 引用節 ("цитувальні" речення, або ж просто цитати), 名詞節 (іменні речення), 関係節 (відносні), 副詞的に働く節など (прислівникові тощо) [16, с.27]. Ця класифікація, хіба що за винятком речень-цитат, дуже подібна до стандартної англійської класифікації англійських підрядних речень, про що мова ще піде далі.

У книзі 「初級を教える人のための日本語文法ハンドブック」 під редакцією Мацуока Хіроші у складнопідрядних реченнях виділяють такі види підрядних частин як 名詞修飾節 (підрядні, модифікуючі іменник, тобто наші означальні), наприклад у реченні 母が買った洋服は少し小さかった (Одяг у західному стилі, який купила мама, виявився трохи замалим) та 埋め込み節 ("наповнюючі", "огортаючі"). Наприклад: 太郎は次郎が結婚することを聞いて喜んだ (Таро зрадів, почувши про те, що Джіро одружується) [17, с.239].

Нас у цій класифікації цікавлять передусім останні, адже саме вони включають те, що ми звикли вважати "додатковими реченнями", а саме: а) речення із субстантиваторами "кото" і "но", і б) речення з питальними か, かどうか і -か...-ないか.

Також окремо від 埋め込み節 дослідник виділяє 引用節 (цитати), які включають речення зі сполучником "то".

Отже, прикладом І типу 埋め込み節 може бути: 鈴木さんが病気のを知っていますか (Ви знаєте, що пан Судзукі захворів?). Проте тут варто бути обережними, бо так само і всі інші види підрядних речень із субстан-

тиваторами теж відносяться до цього типу, наприклад те, що ми звикли виділяти як *підрядне підметове*: あのホテルのサービスがいいことは有名です (Гарний сервіс цього готелю дуже відомий); або як *підрядне присудкове*: 彼はおいしいものを食べるのが趣味です (Він має хобі смачно поїсти) [17, с.176-177].

Що ж до питальних підрядних речень як підрозділу *埋め込み節*, можна навести такі прості приклади: 川村さんがいつ来るかを知っていますか (Ви знаєте, коли прийде Кавамура?); 川村さんが来るかどうかを知っていますか (Ви знаєте, чи прийде Кавамура?). Проте й у цій категорії присутні не тільки, судячи в рамках української граматики, підрядні додаткові речення, але й підметові: *どんな友達を作るかは大切な問題だ* (Кого обрати у друзі – це важливе питання) [17, с.179].

Що ж до *引用節*, це нам уже знайомі "з'ясувальні-додаткові" речення, наприклад: 明日は雨だろうと思った (Я подумав, що завтра може піти дощ). Правда, сюди ж входять і речення, що цитують власне пряму мову, а вони не розглядаються українською граматику як складнопідрядні. Наприклад: 田中さんは「彼は来ないかもしれませんね」と言った (Пан Танака сказав: "Він, мабуть, і не прийде..."); 田中君は私にボールペンを貸してくれと頼んだ (Танака попросив мене: "Позич ручку, будь другом"). Також сюди входять приклади із значенням заклику, наказу, які часто перекладаються українською або як речення з прямою мовою, або взагалі як прості речення: 父は私にもっと勉強しろと言った (Батько закликав мене більше вчитися); 彼は私と一緒に映画に行こうと言った (Він запросив мене разом піти на фільм) [17, с.90].

Існує також інша версія поділу складнопідрядних речень, вона представлена, наприклад, у посібнику «日本語教師養成シリーズ文法」 за редакцією Саджі Кейдзо та Санада Шіндзі, де вона подається з посиланням на 山田文法 ("Граматику Ямада"), доволі відому в Японії (але, на жаль, не в Україні). За нею всі СПР, що містять *条件節* (умовні підрядні частини), відносяться до *合文*, а всі, що містять *修飾節* (підрядні, що модифікують іменник) – до *有属文*. До останньої групи належать *連体修飾節* (відносні-модифікуючі підрядні, тобто ті, що в нас називаються означальними) і *名詞節* (іменні підрядні) [14, с.87, 90-91]. Нас цікавлять іменні, а це саме ті, які містять субстантиватори "но" і "кото" (саме тому їх і відносять до категорії "модифікуючих іменник", адже технічно "кото" або "но" можна вважати іменником, а все, що стоїть перед ним – означенням до цього іменника).

Нарешті, посібник «日本語文法ハンドブックIA Handbook of Japanese Grammar», автором якого є Тацуя Нагашіма, співвідносить класифікацію підрядних речень із класифікацією сполучників підрядності, і таким чином виділяє такі підрядні як: *関係節/relative clause* (підрядне відносне, тобто укр. означальне), *時間節/temporal clause* (часове – укр. обставинне часове), *場所節/locative clause* (укр. обставини місця), *名詞節/nominal clause* (номінативне, або іменне – укр. додаткове, підметове й присудкове), *原因節/causal clause* (укр. обставини причини), *譲歩節/concessive clause* (укр. допустове), *条件節/conditional clause* (укр. обставини умови) та *引用節/quotative clause* (цитувальне, співвідноситься з укр. додатковим або з'ясувальним) [15, с.174]. По суті усі вони, окрім останнього, цитувального, прямо співвідносяться із відповідними підрядними англійської граматики, хоча відмінності всередині груп усе ж є (наприклад, у структурі відносних речень тощо).

За цією класифікацією, *名詞節* співвідноситься із "сполучником підрядності" (従属接続詞) "の". Як пам'ятаємо, в інших класифікаціях "но" та "кото" розглядалися як субстантиватори.

Серед прикладів наводяться різноманітні випадки вживання "но" ("кото" не згадується), проте в основному вони співвідносяться з українськими підметовими, або ж і взагалі з підрядним мети. Наприклад, *підметові*: 私たちが嘘を言ったのが悪かったんだ (Те, що ми збрехали, було недобре); 良雄が正直なのは小さいときからです (Прямодушність Йошіо була притаманна йому ще з дитинства/Те, що Йошіо прямодушний, було притаманно йому ще з дитинства). *Додаткове підрядне*: 先生が怒っているのを見たことがありますか (Чи ви коли бачили, щоб учитель сердився?). *Підрядне мети*: 学校に行くのにバスに乗ります (Щоб доїхати до школи, сідаю на автобус) [15, с.178].

Іншим типом підрядного цієї класифікації, який стосується нашої теми, є *引用節*. Вони співвідносяться зі "сполучниками підрядності": と, か, かどうか, かと, ように. Відповідно, ця група поділяється на такі підгрупи:

а) *Декларативні* (平叙文 – розповідне, декларативне речення). *3 прямою мовою*: 太郎は花子に、「僕は学生です」と言いました (Таро сказав Ханакі: "Я – студент"). *Із непрямою мовою*: 太郎は花子に、自分が学生だと言いました (Таро сказав Ханакі, що він студент).

б) *Питальні речення з питальним словом* (疑問詞のある疑問文). *3 прямою мовою*: 太郎は花子に、「どこへ行くのですか」と尋ねました (Таро спитав Ханакі: "Куди ви йдете?"). *Із непрямою мовою*: 太郎は花子に、どこへ行くのか尋ねました (Таро спитав Ханакі, куди вона йде).

в) *Питальні речення без питального слова* (疑問詞のない疑問文). *3 прямою мовою*: 太郎は花子に、「明日パーティーに行きますか」と尋ねました (Таро спитав Ханакі: "Ви йдете завтра на вечірку?"). *Із непрямою мовою*: 太郎は花子に、明日パーティーに行くかどうか聞きました (Таро спитав Ханакі, чи вона піде завтра на вечірку).

г) *Монологічні речення* (独白文). *3 прямою мовою*: 太郎は、「花子さんは明日来るかな」と心配しています (Таро переживає: "Цікаво, чи прийде Ханакі завтра..."). *Із непрямою мовою*: 太郎は花子があす来るかと心配しています (Таро переживає, чи прийде Ханакі завтра).

г) *Речення-запит/вимога* (要求文). *3 прямою мовою*: 太郎は花子に、「明日来てください」と頼みました (Таро попросив Ханакі: "Прийдіть, будь ласка, завтра"). *Із непрямою мовою*: 太郎は花子にあす来るように頼みました (Таро попросив Ханакі прийти завтра./Таро попросив Ханакі, щоб вона прийшла завтра) [15, с.186-187].

У головних частинах речень із непрямою мовою, сполучники と, か, かどうか і ように передують таким дієсловом як: 言う, 聞く, 頼む, 知る, 分かる і подібним; сполучник かと передує дієсловом типу 思う, 心配する тощо [там само].

На останок варто зазначити, що японська Вікіпедія надає ще одну назву для речень із субстантиваторами "но" і "кото", а також зі сполучником "то" і питальною часткою "ка". Тут усі вони об'єднуються в одну групу – *補足節*, тобто "підрядні додаткові" (у значенні "ті, що додаються").

З усіх розглянутих класифікацій можна зробити два основних висновки. По-перше, категорія підрядних речень, що нас цікавить, а саме додаткових, в усіх цих класифікаціях по суті співвідноситься із двома групами, одна з яких називається всюди однаково – 引用節 ("підрядне цитатне", або ж квотативне), в якому підрядна частина поєднується з головною за допомогою сполучника "то" і підпорядковується дієслову типу "говорити", "думати", "відчувати" тощо в головній частині; друга підгрупа має в різних версіях різні назви – у трьох із них це 名詞節, в одній – 埋め込み, проте всюди до цієї групи відносять приблизно однаковий перелік форм, а саме – підрядні речення з субстантиваторами "кото" й "но", а також питальні підрядні з частками "ка", "кадо:ка" й похідними. Також можна зрозуміти, що обидві групи можна об'єднати в одну більш загальну (補足節).

По-друге, із чотирьох японських класифікацій дві практично збігаються з тим, як англійська граматики визначає підрядні речення англійської мови. Найпоширенішою є класифікація, за якою в англійській виділяють: *noun clause* (іменне/номінативне підрядне) з його різновидами, *relative clause* (відносне, або ж означальне підрядне) з його різновидами і *adverbial clause* (прислівникове, або ж обставинне підрядне) з його різновидами [10, с.303-306]. Цікаво, що в російських граматиках англійської мови ці категорії так само, як і японські, прийнято пояснювати через російські поняття: *subject clause* (підрядне підметове), *object clause* (додаткове), *attributive clause* (означальне) тощо [2, с.284-286]. Таке трактування має право на існування, воно існує і в англійській лінгвістиці, проте не є настільки поширеним, як перша класифікація.

Отже, можна також зробити припущення, що японська мовознавча наука розвивається останнім часом під впливом англійської. Це, можливо, полегшує носіям англійської вивчення японської мови, проте може бути корисним і для інших, оскільки дає змогу співвідносити одні відомі категорії з іншими, не роблячи надто великих натяжок. Проте, звісно, хоча формальний поділ схожий, те, що означають ці терміни, тобто суть, може бути досить різною. Наприклад, японські означальні завжди передують слову, яке означають, і не можуть бути введені в речення за допомогою займенника (як, наприклад, в англійському реченні: *He, who was so clever, couldn't have made such a mistake.* – *Він, що був таким розумником, не міг так помилитися*).

Підводячи підсумок, можна сказати, що категорії української, російської, англійської та японської граматики не збігаються, зокрема і в понятті "підрядного додаткового речення", і відносять різні його аспекти до різних груп підрядних. Щодо української та російської мов, – це категорії додаткових, з'ясувальних і займенниково-означальних речень (в залежності від класифікації); щодо англійської – це *noun clause* (яка містить усе, що відноситься в українській мові до додаткових, підметових і присудкових), а за іншою, менш поширеною версією – *object clause*; щодо японської – це 引用節 (підрядні-цитати) та інша група, найпоширенішою назвою для якої є 名詞節 (іменні/номінативні підрядні), яка співвідноситься з англійською *noun clause* і включає додаткові, підметові й присудкові, не розділяючи їх.

З огляду на це, слушною є пропозиція спростити категорії, в яких ми трактуємо японські підрядні речення. Якщо для відрізнення підрядних, які описують іменник (або іншу іменну частину мови), в японській мові існує всього три групи – підрядні-цитати (зі сполучником "то" і дієсловами говоріння, думання і сприйняття), підрядні іменні (з субстантиваторами та питальними частками)

та підрядні означальні (або ж відносні; 名詞修飾節, 關係節 або 連体修飾節), то, можливо, не варто намагатися механічно розчленовувати їх на дрібніші групи.

Доцільною видається думка розділити ці три групи на дві більші, за подібністю до української граматики, – 關係節 віднести до підрядних означальних, а 引用節 名詞節 – до підрядних з'ясувальних як більш широкої категорії, і вже у цій останній групі розрізняти з'ясувальні-цитати (引用節) та з'ясувальні-іменні (або ж з'ясувальні-субстантивовані, тобто 名詞節), з огляду на особливості їхньої будови та функціонування.

Нами було розглянуто місце підрядних додаткових речень у системах української, російської, японської та англійської мов, і в результаті зіставлення виявлено, що поділ на підрядні частини в українській мові та російській загалом не збігається із наявним у японській мові (поділ у якій певною мірою тяжіє до англійської або принаймні тісніше співвідноситься з нею, окрім категорії речень-цитат).

Японська граматики зазвичай виділяє підрядні, що виконують функцію додатку в складному реченні, у дві групи: речення-цитати (引用節), що передають пряму або непряму мову й утворюються за допомогою сполучника "то" й підпорядковуються дієслову на позначення говоріння, міркування, сприйняття тощо, які стоять у головній частині речення; і субстантивовані речення із "кото", "но" та питальними частками (名詞節), які виконують у складному реченні функції підмета, додатка або присудка (а за деякими класифікаціями й більше, наприклад, функцію обставинного мети [15, с.178]).

Оскільки в українській мові існує поняття підрядного з'ясувального речення, яке є більш загальним по відношенню до понять "додаткове" та "підметове", ми дійшли висновку, що для кращого відображення японських граматичних реалій та для спрощення розуміння їхньої структури, більш слушним було б використання терміну "з'ясувальні речення" на пояснення японських 補足節 (тобто 名詞節 та 引用節 разом), і терміну "означальні" на позначення 關係節 (відносних речень, які виступають у ролі означення до слова, яке за ними слідує).

Для подальшого поділу на підгрупи можна використовувати термін "з'ясувальне-цитатне", або "цитатне речення", на позначення 引用節 та термін "з'ясувальне-субстантивоване", або "з'ясувальне-іменне", на позначення 名詞節.

На нашу думку, така класифікація внесла б деяку ясність у все різноманіття наявних груп і термінів, а також більшою мірою відповідала би японським граматикам, у той же час залишаючись зрозумілою україномовному досліднику.

Список використаних джерел

1. Балашова Л. В. Придаточные подлежащие [Електронний ресурс] / Л. В. Балашова, В. В. Дементьев // Курс русского языка. – Изд-во "Лицей", 2005. – 1056 с. – Режим доступу: http://www.licey.net/russian/syntax/r2_2_2_3;
2. Грамматика английского языка / [Каушанская В. Л., Ковнер Р. Л., Кожевникова О. Н. и др.]. – [7-е изд.]. – М.: Фирма "Страт", 2000. – 319 с.;
3. Забуранна О. Японська в темах: підручник / Ореста Забуранна, Тойофуку Йоко. – Львів: ВНТЛ-Класика, 2006. – 172 с.;
4. Конрад Н. И. Краткий очерк грамматики современного японского разговорного языка [Електронний ресурс] / Н. И. Конрад. – 1934. – [Глава XI]. – Режим доступу: http://ru-ja.org/konrad_bumpr_11.htm;
5. Лаврентьев Б. П. Практическая грамматика японского языка / Б. П. Лаврентьев. – [3-е изд., испр.]. – М.: Живой язык, 2002. – 352 с.
6. Стругова Е. В. Читаем, пишем, говорим по-японски. Т.2 / Е. В. Стругова, Н. С. Шефтелевич. – М.: Восток – Запад, 2004. – 336 с.;
7. Судо М. М. Японский язык. Грамматика для начинающих : учебное пособие / М. М. Судо. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2006. – 124 с.;
8. Сучасна українська мова: підручник / [О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.]; за ред. О. Д. Пономарева. – К.: Либідь, 2001. – 400 с.;
9. Ющук І. П. Українська мова / І. П. Ющук. – К.: Либідь, 2003. – 640 с.;
10. Martinet A. V., Thomson A. J. A Practical English Grammar. – Oxford University Press, 1986. – 383 p.;

11. The Structure of English Language – Clause Functions [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://babelnet.sbg.ac.at/themepark/grammar/clausefunctions.htm>;

12. Wikipedia: Dependent clause [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Dependent_clause;

13. Wikipedia: 節 (文法) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://ja.wikipedia.org/wiki/節_\(文法\)](http://ja.wikipedia.org/wiki/節_(文法));

14. 佐治圭三・真田信治 (1997) 「日本語教師養成シリーズ文法」とうほう東京法令出版;

15. 長島達也 (1988) 「日本語文法ハンドブック / A Handbook of Japanese Grammar」 Pana-Lingua Institute of Japanese Language (Tokyo);

16. 藤原雅憲 (1999) 「よくわかる文法 (日本語教育能力検定試験対応)」株式会社アルク;

17. 松岡弘 (2000) 「初級を教える人のための日本語文法ハンドブック」スリーエーネットワーク

Надійшла до редколегії 12.10.12

Н. Балькова, маг. 2-го года обучения
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

СЛОЖНОПОДЧИНЁННОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ С ПРИДАТОЧНЫМ ДОПОЛНИТЕЛЬНЫМ В ЯПОНСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье рассматривается и анализируется понятие грамматической категории придаточных дополнительных предложений в украинском, русском, японском и английском языках. На основе сравнения теоретических работ по грамматике данных языков делается вывод о целесообразности выделения такой категории в японском языке, а также предлагается альтернативная классификация.

N. Balykova, master course, 2nd garade
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

COMPLEX SENTENCES WITH THE OBJECT CLAUSE IN THE JAPANESE LANGUAGE

The article describes and analyzes the notion of the grammatical category 'object clause' in the Ukrainian, Russian, Japanese and English languages. Based on the comparison of theoretic grammatical works on these languages, a conclusion is drawn as to the category's questionable nature, and an alternative classification is proposed.

УДК 811.581.11

О. Козоріз, асист.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

КРИТЕРІЙ ВИДІЛЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЮРИДИЧНИХ ДИСКУРСІВ У МЕЖАХ ПОНЯТТЯ СИСТЕМИ ПРАВА КНР

У статті досліджуються особливості поділу права Китаю на галузі та можливі критерії виділення спеціальних юридичних дискурсів.

Система права завжди була обумовлена економічним ладом суспільства. Єдність економічної основи рабовласницького, феодального чи буржуазного суспільства – панування приватної власності – обумовлює поділ права всіх цих історичних типів держав на публічне і приватне. До приватного права в цій системі відносяться норми, що забезпечують приватні інтереси окремих власників, до публічного – норми, що регулюють структуру державного апарата і його відносини із громадянами, тобто такі, що забезпечують інтереси усього класу власників у цілому.

Через різноманіття регульованих суспільних відносин системи права кожної країни підрозділяється на галузі права та правові інститути. Галузь права утворює сукупність норм, що регулюють суспільні відносини в певній сфері громадського життя [2, с.468].

Дискурс – зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами; мова, розглянута як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей і механізмах їхньої свідомості (когнітивних процесів). Дискурс – мова, "занурена у життя" [4, с.136-137].

У сучасному розумінні дискурс – це "мова у мові", що представлена у вигляді особливої соціальної дійсності і існує у текстах зі своєю граматикою, специфічною лексикою, особливими правилами слововживання і синтаксису, а також особливою семантикою слів.

Юридичний дискурс реалізується в усній та писемній формах. До усної форми юридичного дискурсу можна віднести виступи сторін у судах, привселюдні заяви юристів, обговорення законопроектів в парламенті тощо. До письмової форми юридичного дискурсу належать різноманітні документи, закони, декрети, укази, постанови, договори, угоди, рубрики правових новин у пресі тощо [1].

Юридичний дискурс виділяється в системі інституціонального дискурсу, його основними ознаками є: хронотоп

(час і місце, типове для юридичного діалогу), мета (регулювання функціонування соціальної системи, упорядкування суспільних відносин, закріплення певних свобод та відповідальності, забезпечення відповідності соціальної системи пануючим цінностям та ідеалам), цінності, виражені в основних концептах (закон, право, справедливість), і стратегії (роз'яснення, регулювання, регламентація, контроль, розпорядження, організація) [3, с.334].

Наразі у китайському праві як окремі галузі права 法律部门 виділяють конституційне право 宪法 (39 законів), цивільно-торгівельне право 民法商法 (33 закони), адміністративне право 行政法 (78 законів), господарське право 经济法 (60 законів), соціальне право 社会法 (18 законів), процесуальне право та не процесуальні норми 诉讼法与非诉讼程序法 (10 законів), карне право 刑法 (1 закон) – таким чином усього 7 основних галузей права і 239 відповідних законів складають основу правової системи КНР [5].

Їх можна представити у вигляді наступної діаграми, яка показує загальну тенденцію розвитку китайського права і суспільства в цілому:

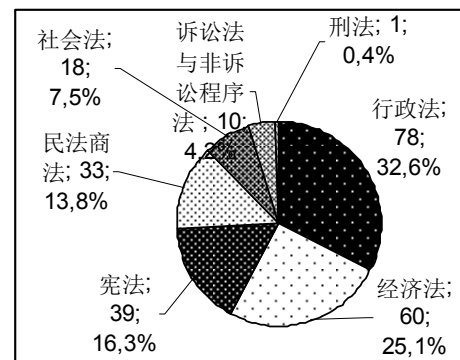

Рис. 1. Галузі китайського права за кількістю законів